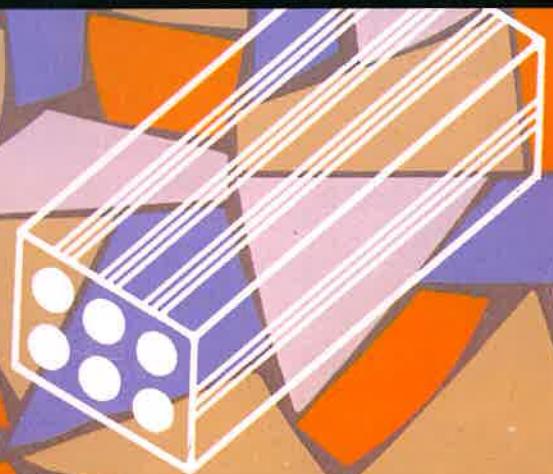

Terres Cuites

**LA PRODUCCIÓ CERÀMICA
A L'HOSPITALET I EL SEU ENTORN**

Terres Cuites

**EXPOSICIÓ INAUGURAL DEL
«CENTRE D'ART ALEXANDRE CIRICI»**

DEL 22 D'ABRIL AL 22 DE JUNY DE 1986

Riera de l'Escorxador s/n. (antic Escorxador) L'HOSPITALET

Ajuntament de L'Hospitalet de Llobregat

Àrea de Cultura, Ensenyament i Esports

GENERALITAT DE CATALUNYA
DEPARTAMENT DE CULTURA

**CORPORACIÓ
METROPOLITANA
DE BARCELONA**

**Diputació
de Barcelona**

Hi ha moments en què l'emoció personal no traeix el sentit d'una valoració política. Al contrari, el reforça i el fa més autèntic. Obrir avui un equipament cultural com és aquesta Sala d'Exposicions, dedicada del tot a la difusió de l'art, deixa de ser una obligació oficial de salutació per convertir-se en una joia personal, que estic segur que comparteixo amb tots els hospitalencs.

De fet, si us haig de ser sincer, penso que els hi ho devíem. Perquè potser ens hem sentit aclaparats per tot un seguit d'urgències punyents, lligades a la vida pràctica quotidiana. I potser el pes d'aquestes urgències ens havia fet oblidar l'art.

L'art. ¿No és aquest, també, un esforç que reclamava la ciutat? És cert que hem procurat infondre la bellesa als nostres projectes urbanístics i a la estructura i el disseny dels equipaments públics. Però ens mancava, si em permeteu, una dedicació concreta a l'art en sí mateix, a l'art per l'art, a les arts plàstiques «menors» i a les arts sump-tuàries» que faran d'aquesta Sala una llar i un centre d'expansió de la creativitat del nostre poble.

L'alè de l'esperit, la puresa contemplativa i fins i tot la sofisticació plàstica dels sentiments, no han estat mai absents entre el poble. Èpoques de crisi poden amagar-ne les manifestacions, certament. Però l'art no desfà mai el seu aparellament vital amb el poble: en

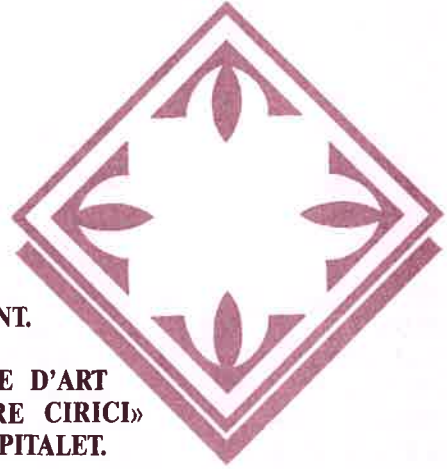
aquestes èpoques, l'art dorm, però mai no és mort.

Tot això ho voldríem resumir en la tasca d'aquesta Sala d'Exposicions Alexandre Cirici. El nom ens defineix precisament l'amor a l'art des d'una dedicació professional i des d'una activitat intel·lectual com la d'aquest crític i mestre de crítics que volem honorar en el record. És com un altre testimoni del Mil·lenniari que celebrem enguany, per testimoniar la nostra voluntat de ser, la nostra voluntat de futur com a ciutat.

Una ciutat que és digna en el seu treball, en la seva pluralitat cultural, en la seva expressió de jove i de coratge, ¿podia estar-se de posseir una llar col·lectiva de la creació artística?

L'emoció d'avui esguarda aquestes terres cuites com a premonició esperançada que l'art inundi el sentiment popular de l'Hospitalet, que el faci viure arreu de la nostra ciutat, que el faci ardent com el batec del cor. Aquesta és una ciutat generosa. I res com l'art s'en pot fer símbol. El pas discret i continuat de la bellesa en farà el centre de referència que desitgem per a l'Hospitalet. Avui paguem un vell deute; avui ja podem gaudir d'un centre ciutadà dedicat, com un temple humil, a la bellesa i a l'esforç creador.

JUAN IGNACIO PUJANA
FERNANDEZ
Alcalde de l'Hospitalet

UN NOU EQUIPAMENT.

EL «CENTRE D'ART ALEXANDRE CIRICI» DE L'HOSPITALET.

La ciutat precisa d'aquells equipaments que provoquin l'encontre, la confrontació de les idees que li permetin refer-se i pensar-se de nou de manera constant.

La Ponència de Cultura, Ensenyament i Esports ha orientat bona part dels seus esforços a dotar l'Hospitalet d'aquelles eines que acostin el fet creatiu a la població, que potenciïn nous valors amb voluntat d'esdevenir punts de referència en el panorama de les manifestacions culturals i artístiques del nostre País.

Neix, doncs, aquest Centre d'Art Alexandre Cirici com a lloc d'intercanvi, d'especulació creativa, de trobada, de confluència, en fi, de l'art-comunicació-vivència.

Presentem com a inauguració una mostra que explica una part de la Ciutat, d'allò que és substancial en la seva realitat social i cultural.

Els qualificatius que s'han afegit a l'Hospitalet són nombrosos, a primera vista pot ser difícil de comprendre aquesta Ciutat com un tot coherent, malgrat tot, sí que té sentit propi i per tant elements que la caracteritzen i que fan que se sigui d'aquesta comunitat i no d'una altra.

Es potser aquí i a partir d'aquesta reflexió, que entenem que cal subratllar els valors de treball i la in-

dústria com a valors culturals, d'identitat.

El nostre passat més immediat no s'explica sense les indústries que s'han instal·lat a la nostra Ciutat i que l'han condicionat definitivament; des de l'economia fins al paisatge urbà, passant per les servituds que la proximitat de Barcelona imposa i reclama.

Així, doncs, presentem aquesta primera exposició com a necessitat de reflexionar sobre la producció industrial de la Ciutat, en aquest cas la ceràmica. Les bòbiles i la ceràmica artística, sense oblidar els mosaics hidràulics, han tingut importància cabdal a la nostra Ciutat, abastant un conjunt metropolità més ampli a l'entorn d'Esplugues, Sants, Sant Joan Despí, etc...

Caldrà seguir per aquest camí que ara s'enceta. Sincerament crec que és bo.

AMADEU JUAN I PRAT
Tinent d'alcalde, ponent Àrea de
Cultura, Ensenyament i Esports

UN CICLE D'EXPOSICIONS SOBRE LA CULTURA INDUSTRIAL

Aquesta primera exposició que presentem preten mostrar una part de la nostra realitat cultural a partir dels elements que ens caracteritzen com a Ciutat: L'assentament industrial i la seva producció.

L'idea surt en plantejar-nos quin o quins temes eren més oportuns per inaugurar aquest Centre d'Art que, ara ja realitat, hem proposat que s'anomenés Alexandre Cirici com a acte d'agraïment a aquesta personalitat i a la seva obra.

Lluny de muntar la primera manifestació com a còpia o possible repetició d'iniciatives que ja es produeixen a altres àmbits del nostre entorn.

Ens apareixia la necessitat d'encetar una sèrie de manifestacions so-

bre la «Cultura Industrial» de l'Hospitalet orientada a restituir els elements més característics i mostrar-los de la forma més sensible possible, no fent propostes de simple historicisme ni banalitzar els temes tractant-los superficialment sinó extreure els valors que ajudin a comprendre el nostre entorn per tal de sentir-nos part d'una ciutat, o components d'una comunitat en un territori determinat.

Plantejem la sèrie com a exposicions monogràfiques que s'enriqueixin i prenguin la seva dimensió en el fet d'abastar un àmbit metropolità, puix que les característiques de la nostra Ciutat així ho reclamen. Itinerants, per tant, a fi

Fàbrica de J. RAMON ESCOFET, situada a l'avui plaça d'Anselm Clavé de l'Hospitalet, l'any 1905.

de garantir la seva repercusió i rendibilitat. Multimèdia aprofitant tots els recursos tècnics a l'abast per esdevenir més entenedores.

La idea base és que l'Hospitalet genera una determinada cultura i la mostra i l'exporta cercant l'intercanvi i la confrontació.

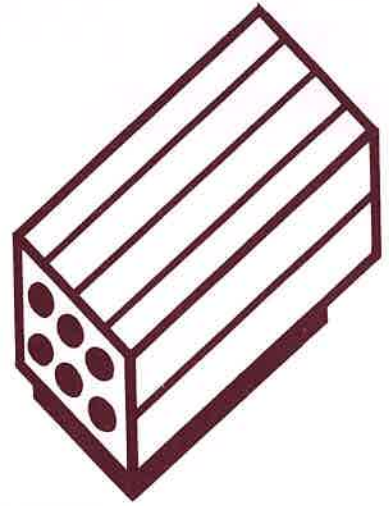
Calia triar el tema, podia ser qual-sevol de les diferents branques de l'activitat industrial, el comerç o bé els serveis. Hem escollit la producció ceràmica. A mesura que ens hem endinsat en el tema més idees ens ha suggerit. És una de les primeres activitats industrials de la ciutat, connecta amb els moviments del noucentisme, explica bona part de la morfologia de les cases de la ciutat i més endavant, ara, ha condicionat el nostre paisatge urbà doncs el lloc que ocupaven les bòbiles son els espais lliures que han quedat avui com a espais verds o de serveis.

No gensemens aquesta activitat ha provocat, d'alguna manera, un contacte directe de la Ciutat amb l'activitat artística que s'ha desenvolupat sobretot als obradors de Ceràmiques Serra.

És en fi per totes aquestes raons i d'altres que s'expliquen abastament a l'exposició que hem proposat inaugurar el Centre d'Art i aquesta sèrie d'exposicions amb la

de la producció ceràmica de l'Hospitalet i el seu entorn que hem anomenat Terres Cuites.

JOSEP PARERA I SERRAMIÀ
Director del Centre d'Art
Alexandre Cirici

L'EXPOSICIÓ «TERRES CUITES»

ANTECEDENTS

La present exposició té unes finalitats que, pel propi material exposat i per com s'exposa, van més enllà d'una constatació esteticista o d'una il·lustració linial de la història. (Poc es poden recuperar unes indústries que ja no existeixen ni, probablement, tindrien raó d'ésser a l'Hospitalet actual). La nostra intenció està, en primer lloc, en establir un pont amb els articles, estudis i, en general amb l'actitud conceptual dels qui en els anys 20 i 30 donaren contingut a la intensa producció ceràmica del moment, noms com Marià Burgués, Francesc Elies o Joan Sacs, autors que des de les pàgines de diverses publicacions, especialment a través de la poc coneguda «Ceràmica In-

dustrial i Artística» (1931-35), complementaven, en el cas dels dos primers, la seva interessant producció ceràmica. Una segona referència serien dues exposicions produïdes l'any 1975 amb motivacions i continguts diferents, però amb una actitud de denúncia, rigor i constatació, al nostre entendre, valuoses. La primera produïda pel grup Tint-2 que animava la «Lotja del Tint» de Banyoles i titulada «Terrissa Negra. De com la cultura burgesa ha convertit la Terrissa en «Ceràmica Popular»» (19 d'octubre-30 de novembre 1975), on, al costat d'un acurat estudi documental sobre el tema, es feia una àcida crítica a l'oportunisme que suposava certa recuperació «turística» d'aquesta producció.

Els col·laboradors de la indústria CUCURNY al barri de Sta. Eulàlia d'Hospitalet, pels vols de 1920.

La segona, organitzada pel grup Glicinas-21 de l'Hospitalet, anomenada «Los Cántaros de la Emigración. Exposición de alfarería de los Pueblos de España» (Novembre-Desembre 1975), insistint en uns arguments de denúncia paral·lels, constatava les contradiccions i els valors simbòlics i sentimentals que per als emigrats traspassats a una zona urbana com l'Hospitalet, suposava el continuar utilitzant (sense valors afegits) els atuells propis.

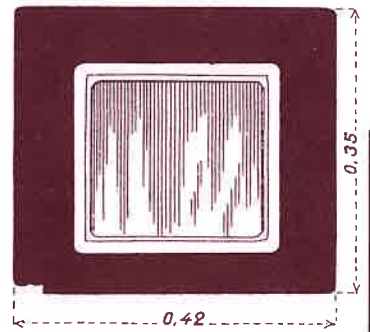

De les manifestacions més recents cal esmentar, sense voler ésser exhaustius i en àmbits molt diferents, l'exposició «Terres» del Centre Georges Pompidou (Atelier des enfants/desembre 1982), on s'explo-

raven les diferents possibilitats expressives del fang. L'exposició «Un jardí a l'entrada», mostra fotogràfica de rajoles modernistes de l'Eixample de Barcelona (febrer-març 1983). La molt acurada mostra sobre «Mosaic Hidràulic» organitzada pel Col·legi Oficial d'Aparelladors de Barcelona (gener 1985). I, recentment, la presentació del fons d'Emili Sempere i d'un interessant vocabulari-guia. Tenim també la referència d'una exposició sobre antecedents de la ceràmica industrial que l'Institut de Tecnologia de la Ceràmica de la Diputació de Castelló acaba de realitzar a la Fira de València de 1986.

En el terreny estricte de les publicacions i articles la literatura generada comença a tenir una certa entitat. Destaca el treball de J. Pitarch i Núria Dalmases «Arte e industria en España 1774-1907» (Barcelona 1982), on hi ha nombroses referències a la producció de ceràmica industrial de l'Hospitalet. Les monografies de caràcter local centrades en zones de producció terrissaire com La Bisbal o Esparraguera, així com molts dels articles apareguts al Butlletí Informatiu de Ceràmica. En l'àmbit estrictament de l'Hospitalet, les recents aportacions de Joan Cases «La Formació

CLARABOYA 5.

de la Indústria a l'Hospitalet del s. XIX» (Centre d'Estudis de l'Hospitalet 1985) o d'Antoni Domínguez «Introducció al coneixement geològic i geomorfològic de l'Hospitalet» (Quaderns Urbans n.º 4. Ajuntament de l'Hospitalet) han estat importants en el nostre àmbit d'estudi.

ELS LÍMITS GEOGRÀFICS

Malgrat que podem afirmar que una de les més grans concentracions d'indústries ceràmiques de les rodalies de Barcelona a principis de segle es produí a l'actual terme municipal de l'Hospitalet, no és possible aïllar el fenomen, l'actual línia divisòria dels termes municipals no és suficient per a determinar tots els factors que intervingueren en aquest desenvolupament industrial i social. Una de les raons principals que determinaren l'emplaçament de les noves indústries terrissaires era la proximitat entre la situació geològica de les matèries primeres (les terres) i els centres de comercialització. En el nostre cas, la confluència d'aquests factors comprèn més d'un terme municipal actual. La zona estudiada inclou, doncs, part dels barris de Les Corts i Sants de Barcelona, la meitat nord de l'Hospitalet (a la zona sud no existeixen referències d'in-

dústries ceràmiques), gran part del terme d'Esplugues, i les zones frontereres de Sant Just Desvern, Sant Joan Despí i Cornellà.

ELS OBJECTIUS DE L'EXPOSICIÓ

Les guies i descripcions històriques de l'Hospitalet es troben poques (o cap) referències a la producció ceràmica, però, a mida que s'analitza, es constata com les més de 30 indústries ceràmiques existents a l'Hospitalet l'any 1925, significaren una de les bases del desenvolupament urbanístic del que ara anomenem espai metropolità.

L'objectiu que ens proposem és triple. En primer lloc, fer una primera recuperació amb el màxim rigor i luxe de detalls d'aquest aspecte de la història immediata de l'Hospitalet. A partir d'això, es tracta com a objectiu conseqüent la divulgació d'aquest material inventariat, entès com a signe d'identitat específic de l'Hospitalet, aproximant així el sector del que habitualment entenem com cultura al sector de la indústria, en la perspectiva d'un nou concepte de «Cultura Industrial» que, en general, pugui afegir valor a la producció actual de la indústria de la ciutat.

El tercer objectiu tindria un cert to crític en el sentit d'intentar una

major qualificació i extensió del concepte de «Patrimoni». Part del material exposat en els límits del que, administrativament, s'entén per Patrimoni, l'objectiu serà, en aquest cas, eixamplar aquests límits a partir d'uns valors culturals interdisciplinaris, fins ara menystinguts.

Uns exemples il·lustratius. Actualment existeix una molt lloable, enfebrada i generalitzada campanya de restauració de vivendes i de façanes. Des de tots els punts de vista, l'operació és positiva, però cal augmentar el rigor del concepte d'aquesta campanya. Ja fa uns

Balustre de ceràmica, vivenda del c. Sant Roc.

anys, amb motiu de la restauració del Teatre Romea de Barcelona (actual Centre Dramàtic de la Generalitat), el propi Col·legi d'Arquitectes es lamentava de que no s'haguessin respectat les textures de la pedra i els colors originals d'aquella façana, denúncia que fou precedent en l'ús abusiu de les pintures de recobriment, que continua arreu amb un ritme, pel que sembla, imparable. A l'Hospitalet aquest tema, que pot semblar mínim, té la seva gravetat, doncs, tal com han assenyalat diferents historiadors locals, els elements decoratius de terrissa i, especialment, els

balustres vermells de ceràmica (en cada casa diferents) eren un dels trets més característics del nucli vell de la ciutat, i diem «eren» perquè ara estan, en gran part, recoberts de les «restauradores» capes de pintura de colors cremes.

Els «MOSAICS PUBLICITARIS» serien un altre exemple d'aquesta necessitat d'ampliació del concepte de Patrimoni. Fa pocs anys, en la restauració del metro de Barcelona, concretament a les estacions de Provença, Gràcia, Fontana i a la de Plaça Catalunya, varen desaparèixer els darrers vestigis d'aquest mitjà publicitari. En un recent i documentat treball d'E. Satué «Un Museu al Carrer» (Diputació de Barcelona 1984), es cataloga un extens repertori d'aquest gènere de mosaic, en evident trànsit de desaparició, doncs, des de que es va publicar, molts dels objectes inventariats han acabat de desaparèixer.

Un tercer exemple serien els propis vestigis de les indústries. Ja és molt que s'aconsegueixi que les xemeneies de les fàbriques quedin com a testimoni del passat, però aquí també caldria matisar més, sovint no és tan sols aquest element el més característic de l'entorn. En el parc de LES PLANES de l'Hospitalet, per exemple, hi ha uns imponents

murs de conteniment fets amb peces defectuoses d'obra de forjat que, segons sembla, desapareixeran amb brevetat per imperatius d'un renovat (?) concepte d'ajardinament.

CONCLUSIÓ COM A PROPOSTA

La única conclusió possible d'aquesta exposició és una proposta, un convit a continuar el tema fora de l'espai i el temps d'exposició: quasi tot està per fer.

El que s'explica aquí és tan sols un enunciat que els historiadors (amb més recolzament i ajuts), els pedagogs i mestres amb una observació i ús continuat d'aquest element de l'entorn immediat, els arquitectes i urbanistes amb una protecció rigorosa de l'entorn, els industrials utilitzant com valor afegit aquest aspecte de la història, i els Centres de Formació Professional o les escoles d'Arts i Oficis, amb un estudi més acurat de les possibilitats de petita producció ceràmica, poden aprofitar, utilitzar i, en qualsevol cas, ampliar.

La funció de «Terres Cuites» esdevé exclusivament en obrir al màxim el ventall de possibilitats i d'atractiu que el tema ofereix, no en esgotar aquestes possibilitats. Generar incognites, fer-se preguntes i, en

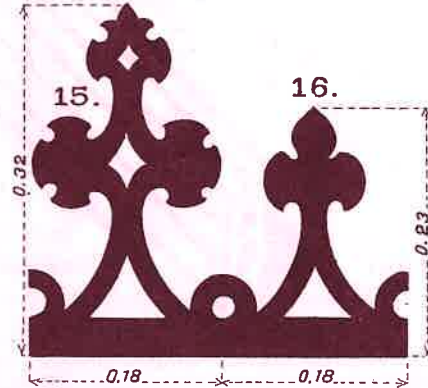
qualsevol cas, esperar l'esperit dels futurs investigadors i de qui els ha de recolzar. Sens dubte els millors suggeriments i les noves relacions entre els diferents temes exposats seran els que el propi visitant pugui deduir després del recorregut de l'exposició. Tan sols a tall d'exemple anunciem algunes de les incògnites generades:

Caldria analitzar les fragmentàries referències existents de productors anteriors a Batllori (1855), i Antóns (1857) i quina relació té aquesta producció amb els vestigis de ceràmica de segles anteriors trobada al Baix Llobregat. Caldria fer un inventari tipològic dels balustres i elements ceràmics d'arquitectura existents a les faç-

Arrambadors de J. RAMON ESCOFET.

CRESTERIA

nes del nucli antic de l'Hospitalet i detectar els obradors d'on sorgia aquesta producció.

Seria interessant analitzar i catalogar (per fàbriques) les decoracions ceràmiques, en general, de les edificacions de l'àrea metropolitana i constatar la presència de la producció de l'Hospitalet aquí i a altres zones, així com els fluxes d'exportació i on es produïa aquesta. És significatiu que, malgrat s'han realitzat algunes valuoses mostres sobre aspectes parcials de la qüestió, com les ja citades d'arrambadors o mosaics hidràulics, en cap cas s'analitzen els centres de producció, un dels quals era amb probabilitat l'Hospitalet.

Caldria també un estudi de la influència de la situació de les antigues bòbiles i indústries ceràmiques en la configuració urbanística i paisatgística de l'Hospitalet. De com una part important d'espais públics de l'Hospitalet estan situats a antigues factories ceràmiques («Parc de la Bòbila», Les Planes) i de com els moviments de terres provocats per aquestes han pogut conformar part dels nivells i barrancs existents a la ciutat, com per exemple la zona de Les Planes, o la torrentera del Canyet-Santfeliu (del Parc de Can Buixeres al pont d'Esplugues). Una de les hipòtesis

més atractives aparegudes és de com a mesura que els mitjans de transport pesant s'abarateixen i la pressió urbana augmenta, les indústries ceràmiques de l'Hospitalet, o desapareixen, o es transformen desplaçant-se a llocs més idonis, especialment a la regió de Castelló o a la zona d'Esparreguera.

Seria convenient, també, realitzar un estudi històric comparatiu de la importància de les indústries ceràmiques de la zona de l'Hospitalet-Sants-Les Corts-Esplugues en relació als altres centres de producció comarcals o nacionals, en les diferents etapes del segle XIX-XX.

Un altre dels aspectes derivats que caldria desenvolupar, és la introducció d'aspectes qualitius, històrics i, especialment, del concepte de disseny en els centres de Formació Professional i escoles d'Arts i Oficis.

JORDI PABLO

«Sentit»

QUAN L'HOSPITALET ERA UNA CIUTAT INDUSTRIAL

En el primer terç d'aquest segle es forjaren algunes de les característiques que defineixen l'Hospitalet actual.

- Població bàsicament obrera.
- Importància de la immigració.
- Insuficient estructura viària.
- Interrelació urbana amb Barcelona.
- Manca d'un nucli urbà que actui com a centre de la ciutat.
- Dipòsit de «serveis» de Barcelona.

Cadascun d'aquests factors ha tingut molta importància a l'hora de configurar l'Hospitalet actual, però fou el model d'industrialització el que determinà aquesta tipologia de «ciutat que no és ciutat». El procés d'industrialització a l'Hospitalet s'havia iniciat a mitjans del segle XIX com a resultat de: la utilització del Canal de la Infanta (1819) per a usos industrials i agrícoles, i, les necessitats industrials de Barcelona, instal·lant-se algunes grans indústries de blanqueig, aprests i acabats, —ram de l'aigua—, com l'APRESTADORA ESPANYOLA (1853), l'AUXILIAR TÈXTIL ALGODONERA (1856) o CARALT i CIA (1873), així com els primers gerrers i terrissaires i els forns de cairons, llosetes i rajoletes: BARELA, CUCURNY, BATLLORI, RIBAS I ROMEU, LLOPIS i OLIVERAS, són avui història d'aquell període. Però, fou a tomb de segle, en ple-

na crisi del sector tèxtil català quan l'Hospitalet farà el gran salt industrial: TECLA SALLA (1899), CAN TRINXET (1902), GODÓ I TRIAS (1903), CAN VILUMARA (1907) BUSQUETS GERMANS (1910), CAN RIFÀ (1912). A partir d'aquesta data la ciutat és capaç d'absorbir la mà d'obra provinent de la immigració. Bàsicament no com a «porta de Barcelona», sinó pels nous llocs de treball que ofereix. El sector tèxtil fou el sector definitori quan l'Hospitalet era una ciutat industrial. La indústria tèxtil es mantingué creixent fins a la postguerra però fou incapaç de renovar-se tecnològicament en acabar l'autarquia, a finals dels anys cinquanta, desapareixent definitivament amb la crisi actual, (excepció feta d'ALBERT GERMANS, fundada a 1926). Avui, algunes edificacions com «Can Vilumara» o «Godó i Trias» —mostra de l'arquitectura industrial modernista— són part del patrimoni de la ciutat, altres han desaparegut en benefici de l'especulació del sòl.

Tres són els factors que impulsaren aquest creixement industrial a partir de 1912: La localització geogràfica de l'Hospitalet —a tocar del port de Barcelona—, la substitució de les màquines a vapor per generadors elèctrics —incrementant la productivitat— i els beneficis que implicà la primera guerra mundial —en obrir-se nous mercats fins aquell moment inexplorats—. Pràcticament, totes les empreses

existents faran ampliacions i sorgiran sectors nous, com el químic vinculat a l'agricultura amb indústries com **SOCIEDAD DE COLAS Y ABONOS «El Canyet»** (1914), **MAYERHOFF** (1916), **CARDONER, S.A.** (1925). El vidre amb la **FÀBRICA DE CRISTAL COOPERATIVA OBRERA LA TORRASENSE** (1921), avui encara en activitat.

És també d'aquest període l'intent d'acollir una indústria metal·lúrgica autòctona, amb dues grans empreses, **FONERIES ESCORSA** i **ALTS FORNS DE CATALUNYA** que iniciaren la seva activitat a 1916, si bé, «La Farga» es localitzà a l'antiga foneria de Josep Bori de 1906.

Finalment, la proximitat a Barcelona i el fort creixement demogràfic de l'Hospitalet, —de 1920 a 1930 la població s'incrementà en un 204%, passant de 12.360 habitants a 37.650—, originaren l'establiment espectacular de bòbiles arreu del terme municipal, responnent a les noves necessitats de construcció, i coincidint amb el procés de suburbialització.

Segons el Cens Industrial de 1930, podem dir que les bòbiles es concentraren especialment a Torrent Gornal i la més gran fou la **COOPERATIVA LA REDENTORA** (1918)— avui plaça de la Llibertat—. Al mateix Torrent Gornal, es poden localitzar els forns de rajoles de **MARTÍ CRE-**

Fàbrica de COSME TODA.

